

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
NAXÇIVAN DÖVLƏT UNIVERSİTETİ**

Əlyazması hüququnda

MƏHSƏTİ QASIM QIZI ƏSGƏROVA

**FRANSIZ DİLİNİN AZƏRBAYCANDA
TƏDQIQI TARİXİ**

5704.01 – Dil nəzəriyyəsi

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunmuş
dissertasiyanın

A V T O R E F E R A T I

Naxçıvan – 2014

İş Naxçıvan Dövlət Universitetinin “Roman-german dilləri” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: Filologiya üzrə elmlər doktoru,
professor Sevindik İslam oğlu Vəliyev

**Rəsmi
opponentlər:** Filologiya üzrə elmlər doktoru
İlham Mikayıl oğlu Tahirov

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent Qurban Məmməd oğlu Qurbanlı

Aparıcı təşkilat: **Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
“Azərbaycan dilçiliyi” kafedrası**

Müdafio “ 22 ” fevral 2014-cü il tarixdə saat 11⁰⁰-da Naxçıvan Dövlət Universitetində fəaliyyət göstərən FD.02.121 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 7012. Naxçıvan şəhəri, Universitet şəhərciyi, əsas bina, Böyük akt zalı

Dissertasiya ilə Naxçıvan Dövlət Universitetinin Elmi kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat 18 yanvar 2014-cü il tarixdə göndərilmişdir.

**FD. 02.121 Dissertasiya
Şurasının elmi katibi:**

dos. İ.Z.CƏFƏROV

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Ayrı-ayrı ölkələrin və xalqların ictimai-siyasi və mədəni-estetik dünyagörüşlərinin öyrənilməsi, heç şübhəsiz ki, onların hərtərəfli inkişafına gətirib çıxarır. Azərbaycan xalqının Qərb dünyasına, Avropa xalqlarının Şərqi, xüsusilə Azərbaycana marağı həmişə olmuşdur. İnsanlar arasında ünsiyyət vasitəsi olan dillərin qloballaşmanın ictimai-siyasi və mədəni həyatın bütün sahələrini əhatə etdiyi müasir dövrdə müxtəlif sistemə aid olan dillərin qarşılıqlı əlaqəsinə, ayrı-ayrı ölkələrlə və xalqlarla bağlantı yaratmağa indi daha çox ehtiyac vardır. Xarici dil bilmədən və ondan istifadə etmədən müasir dövrdə qlobal işləri yerinə yetirmək mümkün deyil.

Ölkəmizdə fransız dilinin öyrənilməsinə hazırda çox əhəmiyyət verilir. Fransa və Azərbaycan əlaqələrində baş verən proseslərin yeni mərhələsi tələb edir ki, fransız dilinin Azərbaycanda öyrənilməsi sahəsində ciddi tədbirlər həyata keçirilsin.

Doğrudur, keçmiş SSRİ dövründə də Fransa-Azərbaycan dil əlaqələri mövcud idi. Lakin bu sahəyə müasir baxımdan yanaşdıqda görürük ki, dillərin leksik tərkibində baş verən kəmiyyət və keyfiyyət dəyişiklikləri Fransa-Azərbaycan dil əlaqələrinə yeni məzmun verir və onun hərtərəfli ünsiyyət vasitəsinə çevrilməsi artıq günün vacib tələbi kimi meydana çıxır.

Hazırda Azərbaycanda fransız dili dövlətlərarası mədəni, iqtisadi, siyasi əlaqələr vasitəsinə çevrilmiş, digər dillər (ingilis, alman, ərəb və rus dilləri) kimi bu dilin də respublikamızda daha sürətlə yayılması imkanı genişlənmişdir. Buna bir sıra amillər, əsasən də müstəqilliyin ilk vaxtlarından Azərbaycanda yaranan və fəaliyyət göstərən xarici şirkətlər, neft-qaz boru kəmərlərinin çəkilməsi və xarici səfirliklərin fəaliyyətə başlaması, əcnəbi dövlətlərlə iş birliklərinin qurulması və s. kömək etmişdir. Bu səbəbdəndir ki, fransız dilinə maraq indiki dövrdə əvvəlkinə nisbətən daha çox artmışdır.

Bütün bunlar fransız dilinin Azərbaycanda necə yayılması və inkişaf etməsi tarixini öyrənməyi, ölkəmizin orta və ali məktəblərində onun tədrisinin vəziyyətini, fransız dilindən ədəbi-bədii əsərlərin tərcüməsinin hansı səviyyədə olmasını üzə çıxarmağı və bu dillə bağlı nə kimi tədqiqatlar aparıldığını ortaya qoymağı tələb edir. Odur ki, bu məsələlərin elmi şəkildə araşdırılması hazırda xüsusi əhəmiyyət kəsb edir ki, bu da mövzunun aktuallığını şərtləndirir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektini Azərbaycanda fransız, Fransada Azərbaycan dilinə dair yazılmış əsərlər, məqalələr,

dərslük və dərs vəsaitləri, dissertasiyalar, monoqrafiyalar, bütövlükdə bu sahədə mövcud olan elmi-metodik tədqiqatlar, tərcümə materialları təşkil edir.

Tədqiqatın predmeti isə fransız dilinin Azərbaycanda yayılması, inkişafı və tədqiqi tarixidir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiya işinin əsas məqsədi fransız dilinin Azərbaycanda təşəkkül və inkişafını tarixi aspektdə araşdırmaqdan ibarətdir. Bundan əlavə, Fransada Azərbaycan Respublikasına və Azərbaycan dilinə, o cümlədən də Azərbaycanda Fransaya və fransız dilinə olan münasibətlərə faktlar əsasında aydınlıq gətirmək, ölkəmizdə fransız dilinin tədqiqi ilə bağlı aparılan elmi-nəzəri və praktik işləri araşdırmaq, onlar haqqında ətraflı məlumat vermək də ən vacib məsələlərdəndir. Mövzunun daha geniş, ətraflı təhlilinin verilməsi aşağıdakı **vəzifələrin** yerinə yetirilməsi ilə şərtlənir:

- Fransada Azərbaycan dövlətinə və Azərbaycan dilinə, ədəbiyyatına və elminə olan marağı təsvir etmək;

- Azərbaycan-Fransa əlaqələri, fransız dilinin Azərbaycanda ilkin təşəkkül tapması və yayılma şərtləri haqqında məlumat vermək;

- Azərbaycanda fransız dilinin öyrənilməsi və öyrədilməsi üçün açılan məktəblərdə tədris və elm sahəsində hansı işlərin aparılmasını, dövlət və hökumət tərəfindən bu işə nə kimi önəm verilməsini ortaya qoymaq;

- orta və ali məktəblər üçün Azərbaycanda fransız dili ilə bağlı yazılmış dərslik, dərs vəsaitləri, metodik tövsiyələri və proqramları araşdırmaq;

- Azərbaycanda fransız dilinin fonetikasını, qrammatikasını, leksikasını, leksikoqrafiyasını, frazeologiyasını üzrə aparılan tədqiqatları – dissertasiyaları, monoqrafiyaları, elmi məqalələri, tezisləri, habelə konfrans materiallarını araşdırıb şərh etmək.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Dissertasiya fransız dilinin Azərbaycanda tədqiqi tarixinə həsr edilmiş ilk və sistemli monoqrafik əsərdir. Hər şeydən əvvəl, Azərbaycanda fransız dilinin tədqiqi və tədrisinin tarixini araşdırmağın böyük əhəmiyyəti vardır. Belə ki, hər iki xalqın - həm Azərbaycan, həm də fransız xalqlarının bir-birinin mədəniyyətinə, ədəbiyyatına, dilinə olan marağının hansı tarixdən, nə vaxtdan başladığını ortaya qoymaqla, bu xalqların tarixən necə yaxın olduğunu göstərməklə, hazırda onların ayrı-ayrı sahələr üzrə münasibətlərini bir daha yaxınlaşdırmaq və onların dostluğunu daha da möhkəmləndirmək mümkündür. Bu da qloballaşma dövründə xüsusi rol oynayan amillərdəndir ki, dissertasiyada bir məqsəd də bundan ibarətdir.

Fransız dilinin Azərbaycanda tədqiq və tədris olunması, onun ölkə-

mizdə geniş yayılması bu sahəyə olan meyli daha da gücləndirmişdir. Məhz bu səbəbdən də tədqiqat işində bir çox məsələlərin bu aspektdən aydınlaşdırılmasına və həll olunmasına səy göstərilmişdir.

Tədqiqatın metod və mənbələri. Dissertasiya yazılarkən ayrı-ayrı fransız dili mütəxəssisləri tərəfindən Azərbaycan, rus və fransız dillərində bu sahə ilə bağlı aparılan elmi-nəzəri araşdırmalar əsas götürülmüş, struktur təhlil və müqayisəli tutuşdurma metodlarından istifadə edilmişdir.

Dissertasiya yazılarkən Azərbaycan, fransız və rus dillərində fonetika, qrammatika, leksikologiya, leksikoqrafiya, frazeologiya və dilçilik elminin digər sahələrinə dair yazılmış orta və ali məktəblər üçün dərsliklər, dissertasiyalar, monoqrafiyalar, müxtəlif tipli lüğətlər, məqalələr, tezislər, metodiki vəsaitlər, proqramlar, əlavə oxu materialları və s. əsas mənbə kimi götürülmüşdür.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Fransız dilinin Azərbaycanda tədqiqi tarixinin öyrənilməsinin böyük elmi-nəzəri və praktik əhəmiyyəti vardır. Belə ki, Azərbaycan-Fransa elmi və mədəni əlaqələri prosesində hər iki xalqın və onun dilinin maraq doğurması, bu xalqların bir-birinin dilini öyrənmələri, yeni-yeni tərcümələrin ortaya qoyulması (hər iki dildə) və s. bir çox yeni keyfiyyətləri aşkar etmək imkanı verir. Bu da iki dövlət arasında əlaqələrin hərtərəfli inkişaf edib yüksək səviyyəyə çatmasına köməklik göstərə bilər.

Tədqiqat işinin praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, fransız dilinin Azərbaycanda tədqiq edilməsi tarixi ilə əlaqədar alınmış nəticələr indiki mərhələdə həm məktəb islahatı ilə bağlı, həm də orta və ali məktəblərdə fransız dilinin tədrisi ilə əlaqədar bir çox məsələlərə aydınlıq gətirər, bu sahədə işlərin hansı aspektdə aparılmasını konkretləşdirər, yeni tədris və tədqiqat işlərinin hansı istiqamətlərdə getməsinə müəyyənləşdirər, respublikamızda yeni-yeni tədqiqatçıları və tədqiqatları meydana çıxarar ki, bu da həmin sahədə tədqiqat işlərinin genişləndirilməsinə və təkmilləşdirilməsinə köməklik edər, bunlardan da ali məktəb tələbələri, magistr və doktorantlar faydalana bilərlər.

Tədqiqatın aprobasiyası. Təqdim olunan dissertasiya 2008-2013-cü illərdə yazılmışdır. Dissertasiyanın mövzusu 14 yanvar 2009-cu ildə Naxçıvan Dövlət Universitetinin Elmi Şurasında təsdiqlənmiş, həmçinin Respublika Elmi Tədqiqatların Təşkili və Əlaqələndirmə Şurası Dilçilik üzrə Problem Şurasında qeydə alınmışdır (04 dekabr 2009-cu ildə). Dissertasiya Naxçıvan Dövlət Universitetinin “Roman-german dilləri” kafedrasında yerinə yetirilmiş, “Azərbaycan dilçiliyi” və “İngilis dili” kafedralarının əməkdaşlarının da iştirak etdiyi birgə iclasda müzakirə edilib bəyənilmiş və

müdafiyyə təqdim olunmuşdur. Tədqiqatın nəticələri dissertantın mövzu ilə bağlı respublikada və xaricdə çap etdirdiyi 10 məqaləsində (bunlardan biri Türkiyə, biri Rusiyada çap olunmuşdur) və Bakı Slavyan Universiteti ilə Gəncə Dövlət Universitetinin birlikdə keçirdikləri “Azərbaycanşünaslığın aktual problemləri. Ümummillə Lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 88-ci ildönümünə həsr olunmuş II Beynəlxalq elmi konfrans”da “Azərbaycanlı tələbə və şagirdlərin fransız dilindən şifahi nitq vərdişlərinə yiyələnmələrinin bəzi məsələləri haqqında” mövzusunda etdiyi məruzədə öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya giriş, iki fəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **“Giriş”ində** işin aktuallığı, tədqiqatın obyekt və predmeti, məqsəd və vəzifələri, elmi yeniliyi, nəzəri və praktik əhəmiyyəti, metod və mənbələri aydınlaşdırılır, aprobeasiyası və quruluşu haqqında məlumat verilir.

Dissertasiyanın birinci fəslə **“Azərbaycan və Fransa mədəni-ədəbi və dil əlaqələrinin tarixi”** adlanır. Bu fəsil üç yarımfəsildən ibarətdir. **“Azərbaycanın milli-mənəvi dəyərləri Fransa mənbələrində”** adlanan birinci yarımfəsildə Azərbaycan və Fransa dövlətləri arasında siyasi, iqtisadi və xüsusilə mədəni əlaqələrin olduğu qeyd olunur və göstərilir ki, bu əlaqələr sırasında mədəni əlaqələr xüsusi yer tutur. Belə ki, Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fransız tədqiqatçıların, ziyalıların diqqətini çoxdan cəlb etmişdir. Hamlet Qocanın yazdığına görə, Azərbaycan ədəbiyyatının Fransada öyrənilməsinə XIX əsrdən başlanılmışdır¹.

Azərbaycanın milli və mənəvi abidələrindən olan “Avesta” əsərinin tərcüməsinə ilk olaraq fransızlar başlamış, hələ XVI əsrdə Jan Sənk Arbr (1514-1587) latın dilindən, daha sonra fransız şərqsünası, tərcüməçi Abraham Anketil-Düperon tərəfindən 1771-ci ildə tərcümə edilərək çap etdirilmişdir. Sonralar Fransanın məşhur şərqsünaslarından Klöker, Bürnuf, Olzozen və başqaları bu işi davam etdirmişlər. 1872-ci ildə fransız dilində “Journal Asiatique” (Asiya jurnalı) məcmuəsində həmin əsərin tədqiqi barədə yazılar çap olunmuşdur.

Fransızlar qədim Azərbaycan abidələrindən olan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanını da bütövlükdə öz dillərinə tərcümə etmişlər. Onlar hə-

---

¹ Hamlet Qoca. Fransızlar yurdum haqqında. Bakı: Yazıçı. 1990, s. 3

min tərcümədə İstanbul Universitetinin professoru Məhərrəm Ergin tərəfindən Türkiyədə çap edilmiş nüsxəyə əsaslanmışlar.

Naxçıvan Dövlət Universitetinin “Roman-german dilləri” kafedrasının dosenti Ə.Allahverdiyev “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanları Fransada” adlı namizədlik dissertasiyasında dastanın türkoloq, akademik Lui Bazən və professor Altan Gökəlp tərəfindən tərcümə edilməsi və 1998-ci ildə Parisdə “Qallimar” nəşriyyatında “L’aube des peuples” (“Xalqların sübh çağı”) silsiləsində çap etdirilməsini qeyd etmişdir. Müəllif dastanın fransız dilinə tərcüməsi və nəşri tarixindən, tərcüməçilərin tərcümeyi-halından, fransız ədəbiyyatşünaslarının dastana verdiyi qiymətdən, dastana və surətlərə bəslədiyi münasibətlərdən bəhs edir.¹

J.Sand və A.Brelye “Koroğlu” dastanını fransız dilində 1853-cü ildə Parisdə çap etdirmişlər. Fransız alimi Melikof-Sayyara bu dastan haqqında “De la Légende épique à l’opera: Evolution du thème de Koroghlu en Azerbaïdjan soviétique” mövzusunda tədqiqat işi aparmış və 1979-cu ildə həmin əsərin nəşrinə nail olmuşdur.

Bəzi mənbələrə istinadən qeyd etmək olar ki, fransızların Azərbaycan mədəniyyəti və ədəbiyyatına marağının tarixi hətta XVII əsrə gedib çıxır. Fransız mütəxəssisləri Nizami Gəncəvinin poemaları ilə bu əsrdən maraqlanmağa başlamış, D’Erblo 1697-ci ildə Parisdə çap olunmuş “Şərqi kitabxanası” əsərində N.Gəncəvi və onun “Məxzəngül əsrar”, “Həft peykər”, “Xosrov və Şirin”, “İsgəndərnamə” poemalarının mövzusu barədə qısa xəbər də yazmışdır.²

N.Gəncəvinin fransız dilinə ilk tərcüməçisi L.N.Kleramboldur. O, “Yeddi gözəl” poemasını tərcümə etmişdir. Həmin əsəri XX əsrin əvvəllərində J.Ripka və H.Pixter də yenidən tərcümə edərək çap etdirmişlər. N.Gəncəvinin “Xosrov və Şirin” poeması isə Anri Massenin tərcüməsində fransızlara təqdim olunmuşdur. Fransız mütəxəssislərinin M.F.Axundzadənin bütün komediyalarını fransız dilinə tərcümə etmələri və bu barədə dissertasiyalar yazmaları, həmçinin fransız şərqişünaslarının Azərbaycanın görkəmli şairlərindən Xaqani Şirvaninin, Məhəmməd Füzulinin, Qasım bəy Zakirin, Xurşudbanu Natəvanın, Seyid Əzim Şirvaninin, Mirzə Ələkbər Sabirin və başqalarının əsərlərindən nümunələri tərcümə edərək çap etdirmələri barədə də bu yarım-fəsildə məlumatlar verilir.

Azərbaycan ədəbiyyatı və mədəniyyətini Fransada geniş surətdə təbliğ edən alimlərdən biri də Lusyən Buva olmuşdur. Fransada Şərqi dillərin-

---

¹ Ə.Allahverdiyev. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanları Fransada” Nam. diss. avtoref. Naxçıvan: 2004, s.9-10

² R.İsmayılov. Dostluq telləri. Bakı: Birlik, 1982, s. 7

dən dərs deyən L.Buva həyatının müəyyən hissəsini o ölkədə keçirən Azərbaycan dilçisi, ədəbiyyatşünası, diplomat Məhəmməd ağa Şahtaxtinski ilə tanış olmuş, onların bu tanışlığı sonralar dostluğa çevrilmişdir. L.Buva onun istedadına bələd olduqdan sonra M.Şahtaxtinskiyə yaradıcılığını diqqətlə izləmiş, “Mohammed Aga Schahtakhtinsky” adlı məqalə yazaraq onun həyat və fəaliyyətini əks etdirmişdir. Onun ikinci məqaləsi “Azəri türklərində siyasi və ədəbi qəzet” adlanır.

Fransız ədəbiyyatşünasları Azərbaycan yazıçıları, alimləri, onların əsərləri ilə bağlı tədqiqat xarakterli işlər də görmüşlər. Belə ki, “Asiya” jurnalında Azərbaycan filologiyası ilə bağlı məqalələr də özünə yer tapmışdır. Belə məqalələrdən biri türkoloq Vənsan Monteylin “İran Azərbaycanının türk dialekti” əsəri idi. R.İsmayılov bu əsər haqqında geniş məlumat verir və göstərir ki, Fransa alimi bu əsərində dilçiliklə yanaşı, Azərbaycan şifahi və yazılı ədəbiyyatına aid materiallar da vermişdir.¹

Birinci fəslin **“Fransız dilinin və ədəbiyyatının öyrənilməsində Azərbaycan ziyalılarının fəaliyyəti”** adlanan ikinci yarım fəslində Azərbaycan alimlərinin, əsasən də ədəbiyyatşünasların, dilçilərin fransız dilinə və ədəbiyyatına göstərdikləri maraqlarından, dünya miqyasında fransız dilinin tutduğu mövqedən, fransız dilinin inkişaf mərhələlərindən, bəzi ziyalıların Fransada təhsil almalarından, fransız dilindən Azərbaycan dilinə edilən tərcümələrdən danışılır və göstərilir ki, böyük mütəfəkkir Mirzə Fətəli Axundzadənin oğlu Rəşid bəy Axundzadə Belçikada təhsil almış, Yusif Vəzir Cəmənəmli Fransada yaşamış və fransız dilini mükəmməl öyrənmiş, İsmayıl bəy Qutqaşını “Rəşid bəy və Səadət xanım” povestini fransız dilində yazmış, 1835-ci ildə bu əsəri Varşavada fransız dilində çap etdirmişdir. Uzun müddət Fransada yaşayan, fransız mətbuatında Azərbaycan mədəniyyəti haqqında həmin dildə məqalələr yazan Ceyhun bəy Hacıbəyovun gördüyü işlərdən də bu yarım fəsilə məlumatlar verilir və göstərilir ki, onun tərcüməsində Üzeyir bəyin “Arşın mal alan” komediyası fransız dilinə tərcümə edilmiş, ilk dəfə olaraq 1925-ci ildə Parisin “Femino” teatrında bu əsər tamaşaya qoyulmuşdur. Ümumiyyətlə, Ceyhun bəy Hacıbəyovun bir çox elmi-publisistik məqalələri onun özünün yazısı və tərcüməsində fransızlara təqdim olunmuşdur ki, bunu da fransız şərqşünasları çox yüksək qiymətləndirmişlər².

Bu yarım fəsilə Əhməd bəy Ağayevdən, M.A.Şahtaxtinskiyə Fran-

---

¹ R.İsmayılov. Dostluq telləri. Bakı: Birlik, 1982, s. 57

² Hamlet Qoca. Fransızlar yurdum haqqında. Bakı: Yazıçı, 1990, s. 9

sadakı fəaliyyətindən, onun Beynəlxalq Fonetika Cəmiyyətinin üzvü seçilməsindən, Əbdülrəhim bəy Haqverdiyevin, Mirzə Nəsrullah Bahar Şirvaninin, Nəsəf bəy Vəzirovun, Abbas Səhhətin, C.Məcnunbəyovun, M.Rəfilinin, B.Musayevin, C.Əlibəylinin, Ə.Məmmədخانının, R.Cəfərovun, Ə.Heydərovun, Elçinin tərcümələrindən bəhs olunur və müasir dövrümüzdə Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra yeni tərcümələr əsasında “Fransız ədəbiyyatı antologiyası”nın latın qrafikası ilə çap olunması, bu sahədə fəaliyyəti olan şəxslər barədə məlumatlar verilir.

Birinci fəslin ikinci yarım fəslində fransız xalqına, fransız dilinə, Fransa ölkəsinə, Fransa mədəniyyətinə, ədəbiyyatına ölkəmizdə başqa aspektdən də marağın artması, fransız dili ilə bağlı ölkəmizdə məktəblərin açılması, xüsusilə Azərbaycan Dillər Universitetində təhsil sahəsində aparılan islahatlar, tərcüməçiliyin metodikasına dair yazılmış əsərlər, fransız dilindən və ədəbiyyatından edilən yeni tərcümələr, yazılmış dissertasiyalar, Azərbaycanın başqa ali məktəblərində fransız dili ixtisaslarının fəaliyyətə başlaması, Fransaya və digər ölkələrə göndərilən mütəxəssislərin fransızca təhsil alaraq Azərbaycana qayıtması və Azərbaycanda fəaliyyət göstərməsi faktları təhlil edilmişdir.

Dissertasiyanın birinci fəslinin üçüncü yarım fəslə **“Fransız dilinin Azərbaycanda yayılması və inkişafı”** adlanır. Bu yarım fəsilə XX əsrin 20-ci illərindən başlayaraq XXI əsrin əvvəllərinə qədər Azərbaycanda fransız dilinin öyrənilməsindən, bu dilin öyrədilməsi ilə əlaqədar açılan məktəblərdən, məktəblərdə işlərin təşkilindən, yeni-yeni kursların, fakültələrin, institutların yaradılmasından, bu məktəblərdə fəaliyyət göstərən kafedralardan, kabinələrdən, kafedralara, kurslara başçılıq edən müdirlərdən, orada dərs aparan müəllimlərdən, onların fəaliyyətindən, dövlət, nazirlik və institutlar səviyyəsində görülən işlərdən, həyata keçirilən tədbirlərdən, müxtəlif illərdə kurs, fakültə və institutlara qəbul olunmuş tələbə sayından, müəllimlərin təkmilləşməsi üçün başqa ölkələrə göndərilməsindən və təhsil almalarından, Azərbaycanda orta məktəblərdə fransız dilinin öyrədilməsi ilə əlaqədar tədris planlarında bu sahəyə yer ayrılmasından, Naxçıvan Dövlət Universitetində xarici dillər fakültəsinin, o cümlədən fransız dili ixtisasının təşkilindən, bu dilin yüksək səviyyədə tədrisi üçün Fransa dövləti və universitetlərinin birgə həyata keçirdikləri tədbirlərdən bəhs edilir.

Bu yarım fəsilə həmçinin göstərilir ki, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yaradıldıqdan sonra 1919-cu ilin sentyabrında “Bakı Dövlət Universitetinin təsis edilməsi haqqında” qanun qəbul edildi. Bundan sonra ölkəmizdə təhsil sistemi dəyişdirilərək Avropa təhsil sisteminə uyğun qurulmağa başlandı. Xarici dillərin tədrisində artıq yeni imkanlar yarandı. Xalq

Maarif Komissarlığının 1923-cü il dekabrın 12-də keçirdiyi kollegiya iclası təhsil sistemində xarici dillərin tədrisinə də başlamağı vacib hesab etdi, orta məktəblərdə xarici dillərin tədrisinə XX əsrin əvvəllərindən başlanılsa da, Xalq Komissarları Sovetinin I və II dərəcəli məktəblər üçün hazırladığı və 1923-1924-cü illərdə çap olunmuş proqramları əsasında tədris işlərinin aparılmasına bir növ start verildi. İlk dövrlərdə alman, ingilis, ərəb və fars dillərinin tədrisi əsas götürülsə də, 1925-1926-cı tədris ilindən yunan, italyan dilləri ilə yanaşı, fransız dilinin də tədris olunmasına icazə verildi. Beləliklə, Azərbaycan Dövlət Universitetində ingilis, alman, fransız dillərindən mühazirə şəklində dərslər keçirilirdi.¹

Bakı Xalq Təhsili İnstitutunun təşkil etdiyi xarici dillər kurslarında fransız dili kursu da fəaliyyət göstərməyə başladı. Bu kurslarda dinləyicilərə praktik və nəzəri biliklər verildi.

RSFSR Xalq Komissarları Soveti Azərbaycanda 1934-cü ildə Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunda xarici dil və ədəbiyyatı fakültəsi açılmasına icazə verdi. Beləliklə, həmin institutda professor Bəkir Çobanzadənin müdir olduğu kafedra Azərbaycan dili, rus dili və xarici dillər olmaqla 3 yerə ayrıldı.

Xarici dillər fakültəsi açıldıqdan sonra fransız dili şöbəsinə tələbələrin qəbulu artdı. Həmin vaxt bu ixtisasa 24 nəfər tələbə qəbul olundu. Bunlardan 4-ü Azərbaycan, 20-si isə rus bölməsinin tələbələri idi. 1938-1939-cu tədris ilində isə fransız dili ixtisasında oxuyan 16 tələbədən 11-i azərbaycanlı idi.

Bu yarımfəsildə həm də o zamanlar ali məktəblərdə oxuyan tələbələr üçün fransız dili dərslərinə və dərs vəsaitlərinə ciddi ehtiyac yarandığından kafedralarda işləyən müəllimlər tərəfindən hazırlanmış yeni proqramlar, dərslik və dərs vəsaitlərindən bəhs edilir. SSRİ Xalq Komissarlar Soveti 1940-cı ildə “Alman, fransız və ingilis dillərinin tədrisi haqqında” qərar qəbul edir. Bu qərara əsasən orta məktəblərdə 5-ci siniflərdən başlayaraq xarici dillərdən birinin tədrisi mütləq hesab olunur. Bu tələb 1949-cu ilə qədər məktəblərdə həyata keçirilir. Həmin qərara əsasən Azərbaycanda Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunun yaradılması tövsiyə edilir və 1941-1942-ci tədris ilindən Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun nəzdində olan “Xarici dillər” kafedrasının Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutuna çevrilməsi barədə Azərbaycan Xalq Komissarlar Sovetinin 1940-cı ildə verdiyi qərar təmin olunur.

Birinci fəslin bu yarımfəsliində həmçinin İkinci Dünya müharibəsi

---

¹ Əliyev Ə. Azərbaycan Dillər Universitetinin tarixi. Bakı: ADU, 2005, s.33.

dövründə Xarici Dillər İnstitutunun fəaliyyətinin dayandırılmasından, onun yenidən Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun tabeçiliyinə verilərək bir fakültə kimi saxlanılmasından, burada da fransız dili şöbəsinə tələbə qəbulundan, ayrı-ayrı tədris illərində tələbə sayının artıb-azalmasından, hətta 1945-ci ildə Azərbaycan Qiyabi Pedaqoji İnstitutunun təşkilindən, burada da fransız dili ixtisasına yer verilməsindən, 1947-ci ildə yenidən Bakıda ayrıca Xarici Dillər İnstitutunun fəaliyyətə başlamasından, orada işləyən fakültə dekanları və kafedra müdirlərinin, fransız dili ixtisası üzrə təhsil alan azərbaycanlı tələbələrin sayının yavaş-yavaş artmasından, 1959-cu ildə M.F.Axundov adına Rus dili və Ədəbiyyatı İnstitutu ilə birləşdirilərək fəaliyyət göstərməsindən də bəhs edilir və qeyd olunur ki, bu dövrdə institutda işləyən müəllimlər artıq müxtəlif mövzularda dissertasiyalar hazırlamağa başlayırlar. 1973-cü ildə Azərbaycan Ali və Orta İxtisas Təhsili Nazirliyinin icazəsi ilə iki profilli, iki ixtisaslı müəllimlər hazırlanmasına da başlanılır.

Bu yarımfəsildə respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra Xarici Dillər İnstitutunun adının dəyişdirilərək Azərbaycan Dillər Universitetinə çevrilməsi, Naxçıvan Dövlət Universitetində Xarici dillər fakültəsinin, o cümlədən fransız dili ixtisasının açılması, fəaliyyəti, NDU-nun Fransanın Azərbaycandakı səfirliyi və Strasburq Mark Blok Universitetinin əməkdaşları ilə tədris işlərinin burada müştərək aparılması barədə məlumat verilir. Bütün bu məsələlər Azərbaycanda xarici dillərin, o cümlədən fransız dilinin yayılmasını və inkişafını göstərən başlıca amillər kimi qiymətləndirilir.

Dissertasiyanın ikinci fəslı **“Fransız dilinin Azərbaycanda tədqiqi məsələləri”** adlanır. Bu fəsil üç yarımfəsildən ibarətdir. **“Fransız dilinin tədrisi və tədqiqi sahəsində Azərbaycanda hazırlanmış dərslik, dərs vəsaitləri və tədris proqramları ilk mənbə kimi”** adlanan birinci yarımfəsildə göstərilir ki, Azərbaycanda Xarici Dillər İnstitutu (indiki Azərbaycan Dillər Universiteti) fəaliyyətə başlayandan sonra orada çalışan alim, müəllim və mütəxəssislər tərəfindən çoxlu sayda məqalələr yazılmış, tədris vəsaitləri və dərsliklər nəşr olunmuş, hətta bir neşə dissertasiyalar da müdafiə olunmuşdur. Heç şübhəsiz ki, hazırlanan bu vəsaitlər içərisində dərsliklərin xüsusi yeri vardır. Vaxtilə orta və ali məktəblərdə xarici dillərin tədrisində Moskva və Leninqrad şəhərlərində nəşr olunmuş dərslik və dərs vəsaitlərindən istifadə olunmuşdur. Keçən əsrin 30-40-cı illərində ingilis, alman və fransız dillərini tədris etmək üçün rus müəllimlərinin hazırladıqları bu dərslik və dərs vəsaitlərindən bəziləri hissə-hissə tərcümə edilərək Azərbaycanda müxtəlif illərdə tələbələrin istifadəsinə verilmişdir.

Nəhayət, respublikamızda xarici dillərin, o cümlədən fransız dilinin tədrisi ilə bağlı orta və ali məktəblər üçün azərbaycanlı müəllimlər tərəfin-

dən də dərslük və dərs vəsaitlərinin hazırlanmasına başlandı. Bu sahədə M.Ə.Quliyeva, S.Seyidzadə, B.B.İsmayılov, F.Ağayeva, O.Əmirbəyov, X.Mütəllibova, K.O.Dadaşov, N.İ.Məmmədov, Ç.G.Məmmədquliyev, M.İ.Rəhimov Ç.O.Babaxanova (Hüseynova), R.İsayeva, və başqalarının fəaliyyəti xüsusi qeyd edilməlidir.¹

Adları yuxarıda göstərilən müəlliflər dərslüklərlə yanaşı bu dərslüklərə uyğun proqramlar da tərtib etmiş, metodiki vəsaitlər və tövsiyələr də işləyib hazırlamışlar. Belə ki, artıq Rusiyada hazırlanmış ingilis, alman və fransız dilləri üzrə proqramları 1965-ci ildən başlayaraq azərbaycanlı müəlliflər tərəfindən hazırlanan proqramlar əvəz etdi. Bu sahədə N.Nağıyev, B.Baxşiyev, O.Tahirov, M.Rəhimov, T.Mahmudov, B.İsmayılov, O.Əmirbəyov, Ç.Babaxanova kimi alimlər və müəllimlər xüsusi xidmət göstərmişlər.²

Azərbaycanda fransız dilinin tədrisini daha da yaxşılaşdırmaq məqsədilə ayrı-ayrı müəlliflər həm orta, həm də ali məktəblər üçün bir sıra dərs vəsaitləri və metodik tövsiyələr də hazırlayıb çap etdirmişlər. K.Dadaşovun “Fransız dilinin fonetikasına aid çalışmalar sistemi” və “Fransız dili saitlərinin tələffüzündə azərbaycanlı tələbələrin buraxdığı səhvlər, onların səbəb-

---

¹ M.Rəhimov, O.Əmirbəyov. Français. 5-ci sinif. Bakı: 1984; B.İsmayılov, Ç.Babaxanova, R.İsayeva. Français. 5-ci sinif. Bakı: 2005; B.İsmayılov, Ç.Babaxanova. Français. 6-cı sinif. Bakı: 1991; B.İsmayılov, Ç.Babaxanova. Français. 7-ci sinif. Bakı: 1992; M.Quliyeva, C.Hüseynova (Babaxanova), B.İsmayılov. Français. 8-ci sinif. Bakı: 1979; B.İsmayılov, Ç.Babaxanova, R.İsayeva. Français. 9-cu sinif. Bakı: 2007; K.Dadaşov, M.Rəhimov. Français. 10-11-ci siniflər. Bakı: 1991; K.Dadaşov. Fransız dilinin fonetikasi (ali məktəblər üçün dərslük. Bakı: 1982; M.Quliyeva. Fransız dilinin tarixi. Bakı, 1974; Fransız dili dərsliyi. Bakı: 1983; Ə.Musayev. Müasir fransız dili leksikasının əsasları. Bakı: 1987; B.İsmayılov. Fransız dilinin qrammatikası. Sintaksis. I c., Bakı: 2008; B.İsmayılov, O.Əmirbəyov. Fransız dilinin praktik fonetikasi. Bakı: 1999; B.İsmayılov, M.Rəhimov. Manuel de Français (texniki ali məktəblər üçün dərslük). Bakı: 1981 və s.

² N.Nağıyev, B.Baxşiyev, T.Tahirov, M.Rəhimov, T.Mahmudov. IV-X siniflər üçün ingilis və fransız dilləri proqramları. Bakı: 1980; Fransız dili üzrə şifahi və yazılı nitq praktikumu (proqram). Bakı: 1973; B.İsmayılov və O.Əmirbəyov. Fransız dilinin praktik fonetikasi üzrə proqram. Bakı: 1987; Fransız dilinin nəzəri qrammatikası üzrə proqram. Bakı: 1998, 2009; Fransız və Azərbaycan dilinin müqayisəli tipologiyası üzrə proqram. Bakı: 1999; B.İsmayılov və Ç.Babaxanova. Filologiya universitetlərinin fransız dili fakültələri və fransız dili şöbələri üçün «Fransız dilinin yazılı və şifahi nitq praktikası» fənnindən proqram. Bakı: 2004; Fransız və Azərbaycan dillərinin müqayisəli qrammatikası (ali təhsilə bakalavr pilləsi üçün tədris proqramı). Bakı: 2009; Fransız dilinin nəzəri qrammatikasının əsasları kursu üzrə proqram. Bakı: 2009; Fransız dilinin nəzəri fonetikasi proqramı, 2009.

ləri və düzəliş üsulları”, Ə.Gözəlovun “Fransız dilinin tədrisində orfoqrafik çətinliklər” (1985), H.Abbasovun “Yazı və yazılı nitq çalışmaları (Fransız dilinin materialları əsasında)” (1970), “Fransız dilində maqnitafon üzrə çalışmalar (V-VI siniflər üçün)” (1965), F.Köçərlinin “Fransız danışq dili” (2007) və s. kimi əsərlərini bunlara misal göstərə bilərik.

Fransız dilinin incəliklərini azərbaycanlı tələbələrə daha yüksək səviyyədə mənimsətmək üçün ehtiyac duyulduğunu nəzərə alan İ.İ.Sirulnikova və Ç.O.Hüseynova fransız nağılları əsasında “Contes Français” (“Fransız nağılları”-1988), Sevda Allahverdiyeva “Fransız dilinin atalar sözləri və zərbi-məsəllər, onların ingilis, rus və Azərbaycan dillərində qarşılıqları”, Ç.Hüseynova, İ.İ.Sirulnikova, E.Əhmədov, S.Ağamaliyeva və A.Bağirova iki hissədən ibarət “Fransız dilində ev oxunusu öyrənənlər üçün metodik işləmə” də hazırlamışlar.

Haqqında bəhs olunan dərslük, dərş vəsaitləri, proqram, yardımçı və köməkçi işləmələr Azərbaycanda xarici dillərin, həmçinin fransız dilinin öyrənilməsində ilkin mənbə kimi xüsusi rol oynamışdır. Bu sahədə toplanmış təcrübə xarici dillərin öyrənilməsi ilə bağlı fundamental elmi araşdırmaların və tədqiqatların ortaya çıxmasına zəmin yaratmışdır.

İkinci fəslin ikinci yarımfəslili **“Azərbaycanda fransız dilinin fonetikasi və qrammatikasi ilə bağlı tədqiqatlar”** adlanır. Bu yarımfəsilə göstərilir ki, keçən əsrin 50-ci illərindən başlayaraq azərbaycanlı alimlərdən M.Quliyeva, K.Dadaşov, Ə.Musayev, O.Əmirbəyov, B.İsmayılov, Ç.Babaxanova, M.Rəhimov, S.Nəcəfov, R.Cabbarov, Ə.Zeynalov və başqaları fransız dilinin fonetikasi və qrammatikasına dair tədqiqat işləri aparmış, bu sahələr üzrə elmi-nəzəri əsərlər yazıb tələbələrin istifadəsinə vermişlər.

1968-ci ildə yazdığı “Fransız dili samitlərinin və yarımsamitlərinin tələffüzündə azərbaycanlı tələbələrin buraxdığı tipik səhvlər, onların səbəbləri və düzəliş üsulları” adlı məqaləsində müasir fransız və müasir Azərbaycan dillərindəki samitlərin qarşılıqlı təhlilini verən, həmçinin [w] və [y] yarımsamitlərinin tələffüzündə buraxılan səhvləri ayrıca başlıq altında izah edən K.Dadaşov sonda belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, fransız dili samitlərinin tələffüzündəki bu nöqsanları azərbaycanlı tələbələrin tələffüzündən yalnız uyğunlaşdırılmış çalışmalardan istifadə etməklə aradan qaldırmaq mümkündür ¹.

K.O.Dadaşovun “Müasir fransız dili saitlərinin tələffüz tarixinə

---

¹ Dadaşov K.O. Fransız dili samitlərinin və yarımsamitlərinin tələffüzündə azərbaycanlı tələbələrin buraxdığı tipik səhvlər, onların səbəbləri və düzəliş üsulları // Учеб. зап. сер. XII. Язык и литература. Б.:1968, № 1, s.118-119

dair”, “Fransız dilinin fonetikasına aid çalışmalar sistemi”, “Fransız dilinin fonetikasi” kitablarında səs və onun fiziki xüsusiyyətləri, səsin linqvistik cəhətləri, fonemlər, vurğu, sintaqm, intonasiya, assimilyasiya və s. məsələlər şərh və izah olunmuşdur.

K.O.Dadaşov 1969-cu ildə “Fransız və Azərbaycan dilinin müqayisəli fonetikasının əsas prinsipləri” adlı namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir.

Fransız dili fonetikasının tədqiqi və tədrisinə dair O.Əmirbəyov bir sıra əsərlər yazmışdır¹. Onun əsərlərində fransız dili saitlərindən, onların xüsusiyyətlərindən, tələffüz zamanı qarşıya çıxan çətinliklərdən və onların aradan qaldırılması yollarından, fransız dilinin fonemlər sistemində daha çox mübahisəyə səbəb olan [œ] və [ə] sait səslərindən bəhs edilir və bu saitlər arasında nə akustik, nə də artikulyasiya cəhətdən elə bir fərq olmadığı göstərilir.

O.Əmirbəyovun fransız dilinin fonetikasi ilə bağlı iki kitabı (“Phonétique française cours des étudiants azerbaïdjanais” və “Fransız dilinin praktik fonetikasi”) və B.İsmayılovla birlikdə yazdığı “Phonétique française” adlı dərs vəsaiti də nəşr olunmuşdur. O.Əmirbəyov “Длительность гласных в современном французском языке” adlı namizədlik dissertasiyasını 1964-cü ildə Leninqradda müdafiə etmiş və bu əsəri monoqrafiya şəklində çap etdirmişdir.

Fransız dilinin fonetikasi sahəsində B.B.İsmayılovun, M.Quliyevanın, M.Məmmədovun araşdırmaları və çap olunmuş əsərləri də fransız dili ixtisasında oxuyan tələbələr üçün gərəkli mənbələrdən sayıla bilər.

İkinci fəslin ikinci yarımfəslində fransız dilinin qrammatikası ilə bağlı Azərbaycanda aparılan tədqiqatlardan da bəhs edilir və burada qeyd olunur ki, ölkəmizdə fransız dilinin qrammatikasına dair xeyli tədqiqat işləri aparılmış və bu sahəyə aid bir sıra dərslik, dərs vəsaitləri, dissertasiyalar və elmi məqalələr yazılmışdır. Bu tədqiqatlar içərisində B.B.İsmayılovun, M.A.Quliyevanın, M.Ü.Rəhimovun, F.Hüseynovun, F.Ağayevanın,

---

¹ Амирбеков О.А. О фонетичности гласных (ε:) и (ε) в современном французском языке // Сб. Вопросы фонетики. Учение зап. ЛГУ, 1964, № 3, с.23; Амирбеков О.А. О некоторых позиционных звуковых изменениях современного французского языка // Учеб. зап. сер. XII. Язык и литература. Б.:1973, № 2, с. 12-16; Əmirbəyov O.A. Müasir fransız dilinin fonemlər sistemində bəzi mübahisəli fonoloji məsələlər haqqında // Учеб. зап. сер. XII. Язык и литература. Б.: 1972, № 1, с. 21-26.

Ç.O.Hüseynovanın araşdırmaları xüsusilə diqqəti cəlb edir.¹

Fransız dilinin qrammatikasının müxtəlif sahələrinə dair bir sıra məqalələr də yazılmışdır. Bunlara Z.N.Abdullayevin, L.F.Abdullayevanın, A.M.Qurbanovanın, İ.Məmmədovanın, B.T.Quliyevanın, S.O.Məmmədovun, N.M.Qurbanovun, E.M.Dadaşovanın, X.V.Həsənovanın, G.S.Dünyamalıyevanın, Ə.Ə.Rzayevin, Z.Ə.Məmmədovanın və s. məqalələrini misal göstərə bilərik ki, bunlar da özlüyündə fransız dilinin qrammatikası sahəsində aparılmış tədqiqatların genişliyindən xəbər verir.

Bu yarımfəsildə fransız dilinin fonetikasi və qrammatikası ilə bağlı ayrı-ayrı müəllim və tədqiqatçı alimlərin elmi-tədqiqat işlərinin yekunlarına həsr edilmiş və müxtəlif istiqamətdə keçirilən konfranslarda məruzələr və həm də bəzi dilçi alimlərin müxtəlif quruluşlu dillərin, o cümlədən fransız və Azərbaycan dillərinin müqayisəli şəkildə tədqiq edilib öyrənilməsi barədə məlumatlar da verilmişdir². Fəslin bu bölməsində B.B.İsmayılovun “Fransız dilində isimlərin qrammatik determinasiyası sistemi”, X.Ə.Mütəllibovanın “Fransız dilində ön əvəzliyinin qeyri-müəyyən şəxslə və ümumi şəxslə konstruksiyalarla müqayisəsi”, Ç.O.Hüseynovanın “Fransız və Azər-

---

¹ İsmayılov B.B. Fransız dilində ismin müəyyənlik və qeyri-müəyyənlik kateqoriyası haqqında // Azərbaycan məktəbi, 1972, № 4, s. 37-41; Quliyeva M.A. Fransız dilinin qrammatikasına dair qısa məlumat (İxtisası fransız dili olmayan ali məktəb tələbələri üçün dərs vəsaiti). Bakı: ADTPƏH, 1962, 136 s.; Rəhimov M.Y. Qeyri-qəti gələcək zaman formasının məna xüsusiyyətləri (Azərbaycan və fransız dilləri materialları əsasında) // Azərb. Pedaqoji Dillər İnstitutunun Elmi Əsərləri. Bakı: 1961, 9-cu buraxılış, s. 155-167; Rəhimov M.Y. Yaxın gələcəyin fransız dilində işlənməsi və Azərbaycan dilində ifadə yollarına dair // Ali məktəblərin filoloji və pedaqoji problemlərə həsr edilmiş I respublika elmi konfransının materialları. Bakı: 1964, s. 150-151; Rəhimov M.Y. Fransız və Azərbaycan dillərində gələcək zaman formalarının qrammatik və məna xüsusiyyətləri haqqında // ADU-nun elmi əsərləri, Dil və ədəbiyyat ser. Bakı: 1971, № 1, s. 73-77; Гусейнов Ф. Способы перевода придаточных предложений времени французского языка на азербайджанский язык // M.F.Axundov adına APU-nun Elmi əsərləri. Bakı: 1962, ser. XIII, c. 61-79; Hüseynova Ç.O. Müasir fransız və Azərbaycan dillərində isimlə ifadə olunmuş vasitəsiz təamamlığın yerinə dair (konfrans materialı). Bakı: 1971, s. 108-109; Ağayeva F.H. Fransız dili önlüklərinin Azərbaycan dilindəki qarşılıqları haqqında // «Azərbaycan məktəbi» jurn. 1967, № 5, s. 52-55.

² Rəhimov M.Y. Yaxın gələcəyin fransız dilində işlənməsi və Azərbaycan dilində ifadə yollarına dair. // Ali məktəblərin filoloji və pedaqoji problemlərə həsr edilmiş I respublika elmi konfransının materialları. Bakı: 1964, s. 150-151; Джаббаров Р.Д. Передача гласных заимствованных арабских слов в современном французском языке. // Научные труды МВССО Азерб. ССР. Востоковедение. Баку: 1979, № 1, с. 62-68; Исмаилов Б.Б. О позиционно обусловленной о вариантной формах детерминации имени существительного во французском языке (konfrans materialları). Bakı: 1969, c. 111-113.

baycan dillərində vasitəsiz tamamlığın yeri”, L.R.Gözəlovanın “Azərbaycan və fransız dillərində inkarlıq kateqoriyası” mövzularında dissertasiya işləri yazmaları və həmin müəlliflərin monoqrafiya, dərslik və dərs vəsaitləri çap etdirmələrindən də bəhs olunur, yeri gəldikcə, həmin əsərlərin təhlilinə də yer ayrılır.

Dissertasiyanın ikinci fəslinin üçüncü yarımfəsli **“Fransız dilinin leksikologiyası, leksikoqrafiyası və frazeologiyasının tədqiqi sahəsində Azərbaycanda aparılan araşdırmalar”** adlanır. Bu yarımfəsildə göstərilir ki, ölkəmizdə azərbaycanlı alimlər tərəfindən fransız dilinin leksikologiyası, leksikoqrafiyası və frazeologiyası ilə bağlı bir sıra tədqiqat işləri aparılmışdır.

Fransız dili ilə bağlı leksikologiyanın müxtəlif sahələrini əks etdirən elmi tədqiqat işlərindən M.Vəliyevanın “Müasir fransız dilində emosionallığın ifadəsi”, A.Nurəddinovanın “Müasir fransız dilində sinonimlər və onların semantik xüsusiyyətləri”, X.A.Mütəllibovanın “Синонимы неопределенно-личного и об общенно-личного субъекта действия во французском и азербайджанском языках”, Mehdiyevanın “Fransız dilində ingilis alınmalarının funksional-semantik xüsusiyyətləri”, G.Əliyevanın “Müasir fransız dilində ixtisar sözlərin tədqiqi”, İ.G.Dadaşzadənin “Müasir fransız dilində türk alınma sözlərinin leksik-semantik və funksional xüsusiyyətləri”, R.Cabbarovun “Fransız dilində ərəb mənşəli sözlər” və s. əsərlərini göstərə bilərik.

R.Cabbarovun “Fransız dilində ərəb mənşəli sözlər” əsəri öz məzmununa görə fərqlənir. Professor Adil Babayevin qeyd etdiyi kimi, bu əsər şərqşünaslıq ilə romanşünaslıq arasında bir körpü yaratmış, sanballı bir tədqiqat işidir¹.

Fransız dilinin leksikası sahəsində ali məktəblər üçün yeganə vəsait Ə.M.Musayevin yazdığı “Müasir fransız dili leksikasının inkişafı” dərsliyi-dir. Bu əsər çapdan çıxana qədər Xarici Dillər İnstitutunda N.N.Lopatnikova və N.A.Movşoviçin 1958-ci ildə çapdan çıxan və müxtəlif illərdə müəyyən düzəlişlərlə fransız dilində təkrar nəşr olunmuş “Leksikologiya” kitabından istifadə edilirdi.

Ə.M.Musayevin dərsliyi dörd fəsildən ibarətdir. Kitabın birinci fəslində fransız dilinin inkişafı problemlərinin aktuallığından, onun inkişafına təsir edən amillərdən, ikinci fəslində fransız dili leksikasında sözlərin leksik-semantik inkişaf yolları və məna çalarlıqlarından, üçüncü fəslində fransız dilində söz yaradıcılığının bəzi nəzəri məsələlərindən, morfoloji,

---

¹ Babayev A. Dilçiliyə giriş. Bakı: Nurlan, 2004, s.148

fonetik-morfoloji, semantik-morfoloji və analitik yolla yaranan sözlərdən, onun inkişaf meyllərindən, dördüncü fəslində isə alınma sözlərin inkişaf proseslərindən bəhs edilir.

Bu yarımfəsildə Fransada lüğət yaratmaq ideyasının XVII əsrdə meydana çıxması, bu sahədə Koordinal Rişelyenin əvvəlcə akademiya yaratmaq təşəbbüsündən, 1635-ci ildə Fransada akademiyanın təsis olunmasından və ilk lüğətlər haqqında söhbət açılır və göstərilir ki, keçən əsrin ortalarından başlayaraq Azərbaycanda fransız dilinin tədrisi ilə bağlı bir sıra ikidilli lüğətlər hazırlanmışdır. Buraya fransızca-azərbaycanca, azərbaycanca-fransızca və ayrı-ayrı sahələri əhatə edən müxtəlif tipli lüğətləri daxil etmək olar.

Azərbaycanda “Fransızca-azərbaycanca lüğət” Mina Quliyevanın redaktorluğu ilə 1965-ci ildə nəşr olunmuşdur. Burada 25.000 aktiv söz və ifadə öz əksini tapmışdır. Bu lüğətdə fransız dili leksik vahidlərinin Azərbaycan dilində müvafiq qarşılıqları verilmişdir. Lüğətin tərtibində X.Ağayeva, F.Ağayeva, S.Ağamoğlanova, L.Adıgözəlova, M.Axundov, X.Əlizadə, R.Hüseynova, M.Mahmudova, X.Mütəllibova, S.Seyidzadə kimi mütəxəssislər də iştirak etmişlər. Bu lüğət təkmilləşdirilərək və əlavə söz və ifadələrlə zənginləşdirilərək 50000-dən artıq sözdən ibarət olmaqla 2004-cü ildə latın qrafikası əsasında yenidən çap edilmişdir.

Lüğətin özünəməxsus quruluşu vardır. Belə ki, baş sözə görə əlifba sırası ilə düzülmiş sözlükdə hər baş sözün altında həmin sözə aid olan ümumişlək frazeoloji vahidlər, sərbəst söz birləşmələri də verilmişdir. Bütün fransız sözlərinin qarşısında nitq hissələri, isimlərin cins və kəmiyyəti, fellərin idarəsi, sözlərin hansı sahədə işləndiyi, xüsusi qrammatik və üslubi əlamətləri göstərilmişdir. Omonim sözlərin fərqləndirici rəqəmlə verilməsi, tələffüzü çətin olan sözlərin transkripsiyası, sözlərin sinonimlərlə izahı və s. lüğətin üstün cəhətlərindəndir.

Azərbaycanda 2005-ci ildə B.İsmayılov və M.Abdullayeva tərəfindən hazırlanan “Fransızca-azərbaycanca ikidilli əsas işlək sözlər lüğəti”, 2007-ci ildə “Azərbaycanca-fransızca lüğət”, 2009-cu ildə “Fransızca-azərbaycanca, azərbaycanca-fransızca müasir lüğət” çap olunmuş və istifadəyə verilmişdir.

Bu yarımfəsildə Azərbaycanda lüğətlərin tərtib olunmasında Ə.Musayevin, N.Məmmədovun, Ç.Babaxanovun, R.Cabbarovun, N.Rəhimovun, S.Seyidzadənin, İ.Əmrəslanovun, V.Məmmədzadənin, V.Seyidovanın, S.İsazadənin, F.Bağirovun, M.Şirvanzadənin və başqa azərbaycanlı müəlliflərin xüsusi fəaliyyətləri olması barədə də məlumat verilir.

Azərbaycanda elmin ayrı-ayrı sahələrinə – sənayeyə, iqtisadiyyata dair lüğətlər də hazırlanmışdır. Bunlara “Fransızca-azərbaycanca elektronika terminləri lüğəti”ni, “Fransızca-azərbaycanca neft terminləri lüğəti”ni, “Fransızca-azərbaycanca qısa terminoloji lüğət”i və s. misal göstərə bilərik.

İkinci fəslin üçüncü yarımfəslində fransız dilinin frazeologiyası ilə bağlı Azərbaycanda aparılan tədqiqatlardan bəhs edilir, göstərilir ki, fransız dilinin frazeologiyası ilə bağlı R.M.Rəhimova “Müasir fransız dilində bəzi frazeoloji ifadələrin semantik-struktur xüsusiyyətləri”, G.Ə.Səmədova “Molyerin əsərlərində frazeoloji birləşmələr”, N.X.Məlikli “Frazeoloji vahidlərin üslubi xüsusiyyətləri və imkanları”, Ə.Y.Əhmədova “Müasir fransız dilində feli frazeoloji variantlar və onların funksional-semantik xüsusiyyətləri”, S.Ə.Əbdürrəhmanova “Frazeoloji vahidlərin əsas əlamələri və onların bəzi fərqlərinin formaca dəyişdirilməsi” adlı məqalələr yazmışlar. G.R.Sadiqova “Fransız və Azərbaycan dillərində ekvivalent paremioloji vahidlərin struktur-semantik xüsusiyyətləri” adlı dissertasiya müdafiə etmiş və onu monoqrafiya kimi çap etdirmişdir. Bu sahədə F.M.Fərhadovun “Frazeoloji birləşmələrin yaranma rolu” adlı dissertasiyası da diqqəti cəlb edir. Dissertasiyada müxtəlif sistemli dillərdə frazeoloji birləşmələrin linqvistik statusu, ismi və feli frazeoloji birləşmələrin yaranma yolları barədə danışılır.

İkinci fəslin bu yarımfəslində fransız dilinin frazeologiyası ilə bağlı Naxçıvan Dövlət Universitetinin dosenti Ə.Allahverdiyev “Synonymes des locutions phraseologiques françaises” (“Fransız dilinin frazeoloji birləşmələrinin sinonimləri”), həmin universitetin müəllimləri K.Məmmədova və B.Fərəcovun “Fransızca-azərbaycanca və azərbaycanca-fransızca frazeoloji və ideomatik ifadələrin toplusu” adlı vəsaitlərindən də bəhs edilir. “Veres la Francophone” adlı bu vəsaitdə 2862 fransızca-azərbaycanca və 1988 azərbaycanca-fransızca frazeoloji və ideomatik ifadənin tərcüməsi verilmişdir.

Bütün bunlar deməyə əsas verir ki, Azərbaycanda fransız dilinin yayılması, inkişafı, tədqiqi, tədrisi sahəsində indiyə qədər xeyli iş görülmüş, bu dillə bağlı dərslər, dərslər vəsaitləri, proqramlar, tədqiqat xarakterli məqalələr, kitablar, monoqrafiyalar və dissertasiyalar yazılmışdır ki, bunlardan da fransız dilində oxuyan orta məktəb şagirdləri və ali məktəb tələbələri, bu sahədə çalışan və tədqiqat aparılan dil araşdırıcıları, bu dildə dərslər deyən müəllimlər xeyli faydalanmışlar.

Fransız dilinin Azərbaycanda tədqiqi tarixi üzərində aparılan araşdırmalar aşağıdakı **nəticələrə** gətirib çıxarır:

1. Azərbaycan və Fransa əlaqələrinin tarixi qədimdir. Hər iki dövlət

arasında siyasi, iqtisadi və mədəni əlaqələr olmuşdur. Sovetlər dövründə bu əlaqələr zəif olsa da, respublikamız müstəqillik əldə edəndən sonra həmin əlaqələr daha da genişlənməyə başlamışdır.

2. Azərbaycan və Azərbaycan ədəbiyyatı həmişə fransız ziyalılarının maraq dairəsində olmuşdur. Belə ki, Azərbaycan klassiklərinin əsərləri tarixin müxtəlif dövrlərində, xüsusilə son dövürlərdə fransız mütəxəssisləri tərəfindən tərcümə edilib yayılmışdır. Bu da onu göstərir ki, fransızlarda türk dillərinə, o cümlədən Azərbaycan dilinə maraq həmişə güclü olmuş, müasir dövrümüzdə isə bu işə xüsusi önəm verilmişdir.

Hələ 1300 il bundan əvvəlın yadigarı olan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı və klassiklərimizdən Xaqani, Nizami, Nəsimi, Füzuli, M.F.Axundzadə, Q.Zakir, Natəvan, Seyid Əzim Şirvani, M.Ə.Sabir və başqalarının əsərləri fransız ədəbiyyatşünaslarını maraqlandırmış, onların əsərlərini öz ana dillərinə tərcümə etmişlər.

Tərcümə sahəsində A.Düperon, L.N.Klerambol, F.Şarmua, A.Berje, A.Masse, B.dö Meynard, L.Buva, L.Bazən və başqa şərqşünasların xidmətləri böyükdür.

3. Azərbaycanın da qabaqcıl ziyalıları Fransa və Fransa ədəbiyyatı ilə maraqlanmış, bir çox ziyalılarımız təhsilini həmin ölkədə almış, orada işləmiş, yazıb-yaratmışlar. Çünki Fransa xalqının D.Didro, J.J.Russo, M.F.Volter, A.Lamartin, A. de Müsse, J.Vern, V.Hüqo, A.Düma (Ata), Stendal, O.Balzak, P.Merime, R.Rollan, A.Barbüs, L.Araqon kimi dünya şöhrətli yazarların yaradıcılığı ilə tanışlıq xalqımızın və onun qabaqcıl ziyalılarının dünyagörüşünü zənginləşdirmişdir. Bu dahiləri oxumaq, onları dərk etmək üçün ən azından fransız dilini öyrənmək vacib idi. Odur ki, Məhəmməd ağa Şahtaxtı, Abbas Səhhət, Əhməd bəy Ağayev, Yusif Vəzir Cəmənəminli kimi Azərbaycan ziyalıları Fransaya səfərlər etmiş, bəziləri orada təhsil alaraq işləmiş və onların bir çoxu isə tərcüməçilik işi ilə məşğul olmuşlar.

Fransız dilindən tərcümə sahəsində Azərbaycan şairi Abbas Səhhətin xidməti xüsusi qeyd edilməlidir. Onun J.Ramo, V.Hüqo və A.de Müssedən etdiyi tərcümələr orijinal sənət nümunələri təsiri bağışlamaqdadır. Bununla bərabər, fransız dilindən tərcümələrin çoxu rus dilindən edilmişdir. Müasir dövrdə fransız dilindən birbaşa tərcümə olunan əsərlər daha çox Hamlet Qocaya, Şamil Zamana məxsusdur. Onların orijinaldan etdiyi tərcümələr Azərbaycan oxucularının bu sahəyə maraqlarını daim artırmaqdadır.

4. Fransız dilinin Azərbaycanda tədqiqi və tədrisinə keçən əsrin ortalarından başlanılmış və bu iş günümüzə qədər davam etmişdir. Bu işdə Xarici Dillər İnstitutunun (indiki Azərbaycan Dillər Universiteti) və orada

çalışan professor-müəllim heyətinin xüsusi xidmətləri qeyd olunmalıdır.

5. Vaxtilə xarici dillər, xüsusən fransız dili üzrə kadr potensialı olmayan Azərbaycan Dillər Universiteti, indi yüksək səviyyəli mütəxəssislər ocağına çevrilmişdir.

Fransız dili kadrlarının yetişməsində A.P.Yemelyanov, Y.Qırşqom, S.Aşurbəyli-Salamova, Y.F.Qilberx, İ.L.Bax, M.Quliyeva, S.D.Xocakis, İ.Q.Karpenko və başqalarının əvəzsiz xidmətləri olmuşdur. Hazırda isə bu sahədəki işləri X.Mütəllibova, B.B.İsmayılov, Ç.O.Babaxanova, F.H.Ağayeva, K.O.Dadaşov, R.C.Cabbarov, S.C.Cəfərova kimi püxtələşmiş, xüsusi səriştəyə malik azərbaycanlı mütəxəssislər yerinə yetirməkdədirlər.

6. Azərbaycanda fransız dili üzrə dərslük və dərs vəsaitlərinin hazırkı vəziyyəti qənaətbəxşdir. Vaxtilə Azərbaycan ali məktəblərində Moskva və Leninqradda rus dilçiləri tərəfindən hazırlanmış dərslük və dərs vəsaitlərindən istifadə olunurdusa, hazırda həmin sahədə azərbaycanlı mütəxəssislər bu missiyanı yerinə yetirirlər.

Həm orta, həm də ali məktəb dərslüklərinin yazılmasında və çap etdirilməsində azərbaycanlı müəlliflərdən M.Quliyevanın, O.Əmirbəyovun, M.Rəhimovun, X.Mütəllibovanın, B.İsmayılovun, Ç.Babaxanovanın, K.Dadaşovun, N.Məmmədovun və başqalarının xüsusi əməkləri vardır. Həmin müəlliflər tərəfindən fransız dilçiliyinin fonetikasına, qrammatikasına, leksikologiyasına və frazeologiyasına aid dərslüklər, proqramlar, dərs vəsaitləri də yazılmışdır ki, indi onlardan fransız dili ixtisası üzrə oxuyan tələbələr və mütəxəssislər faydalanırlar. Fransız və Azərbaycan dillərinin müqayisəli tədqiqinə dair yeni tədqiqat işləri və araşdırmalar aparılmaqdadır və bu işə xüsusi önəm verilir.

7. Leksikoqrafiya sahəsində aparılan işlərin səviyyəsi yüksəlməkdədir. Belə ki, fransızca-azərbaycanca, azərbaycanca-fransızca müxtəlif tipli tərcümə lüğətləri, terminoloji lüğətlər, danışıq kitabları yazılmış və çap olunmuşdur. Lakin buna baxmayaraq, ayrı-ayrı sahələri əhatə edən terminoloji lüğətlərin hazırlanmasında hələ də boşluq var. Bu sahə üzrə işlərə diqqətin artırılması vacibdir.

8. Keçən əsrdə fransız dilindən Azərbaycan dilinə tərcümə sahəsində aparılan işlər qənaətbəxs hesab edilə bilər, lakin bu sahəyə xüsusi diqqət göstərilməsinə ehtiyac həmişə duyulmaqdadır.

9. Elmin müxtəlif sahələrinə dair aparılan elmi-tədqiqat işləri, o cümlədən hər iki dilin linqvistik-müqayisəli şəkildə araşdırılması ilə bağlı namizədlik və doktorluq dissertasiyalarının hazırlanmasına ehtiyac vardır. Bu günə kimi cəmi dörd doktorluq dissertasiyası müdafiə olunub. Bu sahədə tədqiqat işlərini genişləndirmək və yeni-yeni əsərlər ortaya qoymaq

günün vacib tələbidir.

10. Bakı şəhərində fəaliyyət göstərən Azərbaycan Dillər Universiteti ilə yanaşı, digər ali təhsil ocaqlarında, o cümlədən Naxçıvan Dövlət Universitetində başqa xarici dillərlə yanaşı fransız dili ixtisasının mövcudluğu, fəaliyyət göstərməsi və bu universitetin fransız dili ixtisasında dərs deyən müəllimlərin fransız dili və ədəbiyyatı ilə bağlı apardıqları tədqiqat işləri, yazdıqları və yazmaqda olduqları dissertasiyalar da diqqətəlayiqdir. Heç şübhəsiz ki, bu universitet də fransız dilinin Azərbaycanda yayılması və inkişafında öz töhfələrini verir və verəcəkdir.

Dissertasiyanın əsas məzmunu dərc olunmuş aşağıdakı məqalələrdə öz əksini tapmışdır:

1. Müasir fransız və Azərbaycan dillərində ismi xəbər / Bakı Slavyan Universiteti Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri, II buraxılış, Bakı: Mütərcim, 2006, s. 22-24

2. Azərbaycan və Azərbaycan ədəbiyyatı Fransa mənbələrində // Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası M. Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri. Bakı: 2009, №6, s. 407-411

3. Fransız dili və Fransa ədəbiyyatı azərbaycanlı ziyalıların maraq dairəsində // Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri. Bakı: Elm və Təhsil, 2009, № 11, s. 69-76

4. Azərbaycanda fransız dilinin formalaşması, mövqeyi və inkişafı tarixinə dair // Kültür Evreni. Ankara: 2010, sayı 5, s. 381-387

5. Fransızca-azərbaycanca, azərbaycanca-fransızca lüğətlər və danışqda işlənən fransız sözlərinin lüğət tərkibində yeri // Naxçıvan Dövlət Universitetinin Elmi Əsərləri. Humanitar elmlər seriyası. Naxçıvan: Qeyrət, 2010, № 1, s. 109-113

6. Azərbaycanda fransız dilinin fonetikasına ilə bağlı aparılan tədqiqatlara dair // Azərbaycan Dillər Universitetinin Elmi Xəbərləri. Bakı: 2011, № 1, s.160-166

7. Azərbaycanlı tələbə və şagirdlərin fransız dilində şifahi nitq vərdişlərinə yiyələnmələrinin bəzi məsələləri haqqında / Bakı Slavyan Universiteti, Gəncə Dövlət Universiteti. Azərbaycanşünaslığının aktual problemləri. Ümummillə Lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 88-ci ildönümünə həsr olunmuş II Beynəlxalq elmi konfransın materialları, I hissə, Bakı-Gəncə: 4-7 may 2011, s. 371-374

8. Azərbaycanda fransız dilinin grammatikasına dair tədqiqatlar haqqında // Naxçıvan Dövlət Universitetinin Elmi Əsərləri. Humanitar elmlər seriyası, Naxçıvan: Qeyrət, 2011, №1, s. 135-140

9. Исследование лексикологии и фразеологии французского языка в Азербайджанском языкознании. Московский Государственный Лингвистический Университет, Вестник МГЛУ. Москва: Рема, 2012, № 21 (654), с. 173-181.

10. Azərbaycanca fransız dilinin leksikoqrafiyası üzrə aparılan tədqiqatlara dair // AMEA-nın Naxçıvan Bölməsi İncəsənət, Dil və Ədəbiyyat İnstitutu, “Axtarışlar” elmi toplusu, Bakı: 2013, № 4, s. 89-95.

Mehseti Gassim gizi Askerova
The History of the Investigation of the French Language
in Azerbaijan

Abstract

The dissertation entitled “The history of the investigation of the French language” consists of the introduction, two chapters, conclusion and references.

In the introduction part information is given on the topicality of the research, the object and subject, aims and objectives, scientific novelty and theoretical- practical importance of the subject, methodological principles, the approbation and structure of the research.

The first chapter is entitled “The history of cultural-literary and linguistic relations of Azerbaijan and France”. The chapter that contains three semi-chapters studies the issues, like the place of Azerbaijani national and spiritual values in French sources, the interests of the French to the Azerbaijan literature, the activities of the Azerbaijani intellectuals in the studying of the French Language and Literature, the spread and development of the French language in Azerbaijan.

The second chapter is entitled “The investigation of the French language in Azerbaijan”. This chapter contains three semi-chapters and analyzes the role of text-books, teaching supplies, manuals, teaching programs, published in Azerbaijan on the teaching and investigation of the French Language. The Chapter has also been dealt with the carried out investigations connected with French phonetics, grammar, lexicology, lexicography and phraseology and the works related to this field have been explained and interpreted.

In the “Conclusion” part the thoughts and considerations on the content of the dissertation are generalized and the author summarizes the results of the investigation.

Мехсети Гасым гызы Аскерова
История исследования французского языка
в Азербайджане

Резюме

Диссертация состоит из введения, двух глав, заключения и списка использованной литературы.

Во “Введении” обосновывается актуальность темы, даются сведения об объекте и предмете, цели и задачах, научной новизне, теоретической и практической значимости диссертации, используемых методах и источниках, а также о структуре исследования.

Первая глава диссертации называется “История культурных, литературных и языковых азербайджано-французских связей”. В состоящей из трех параграфов этой главе говорится об азербайджанских национально-духовных ценностях, нашедших отражение во французских источниках, об интересе французов, проявляемом к азербайджанской культуре, литературе, о деятельности азербайджанских интеллигентов на поприще пропаганды изучения французского языка и литературы в Азербайджане.

Вторая глава диссертации именуется “Исследование французского языка в Азербайджане” и состоит из трех параграфов. В этой главе исследуются вопросы преподавания французского языка в Азербайджане и связанные с ним издания учебников, учебных пособий по французскому языку, учебных программ, вспомогательного материала, описываются исследования, проводимые азербайджанскими учеными, в области фонетики, грамматики, лексикологии, лексикографии, фразеологии французского языка.

В “Заключении” обобщаются результаты, полученные в ходе исследования а также даются некоторые рекомендации.

Çapa imzalanmışdır: 13.01.2014
Formatı: 60x90,16/1, həcmi: 1.3ç/v
Sifariş: 24 Sayı 100

NDU-nun “Qeyrət” nəşriyyatının mətbəəsində çap olunmuşdur.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ
НАХЧЫВАНСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

На правах рукописи

МЕХСЕТИ ГАСЫМ ГЫЗЫ АСКЕРОВА

**ИСТОРИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА В
АЗЕРБАЙДЖАНЕ**

5704.01 - Теория языка

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологии

Нахчыван-2014